

Mladen Živković, Vis

Božansko u Petrićevoj Poetici

1. Uvod

Djela Frane Petrića intenzivno se proučavaju u Hrvatskoj i inozemstvu zadnjih desetljeća. Petrić nas ne prestaje iznenađivati svojom velikom erudicijom. Sve teme o kojima je pisao – počevši od mladenačkih radova pa do *Nove sveopće filozofije* – proučavao je sustavno i u oporbi prema autoritetima i suvremenicima. To vrijedi i za njegovu *Poetiku*. To opsežno djelo ne želimo u cijelosti predočiti u ovom članku, već ćemo proučiti jedan njegov aspekt. Djelo nas ovdje zanima kao svojevrsna obrana pjesništva, koju Petrić provodi tako što dovodi u neraskidivu svezu pjesničko i božansko, kojima je zajedničko ono čudesno. Čitajući ovo djelo ne možemo a da se i sami ne čudimo nad tako velikim brojem pitanja koja obrađuje. Još nas više začuđuje jasnoća kojom piše i o najsloženijim temama, a iznad svega dojam da imamo pred sobom djelo koje može mnogo reći današnjim proučavateljima poetike i estetike.

2. O Petrićevoj Poetici

*Poetika*¹ je vrlo opsežno Petrićevo djelo koje na ukupno 1302 stranice pruža uvid u veliko mnoštvo tema, autora i djela koje Petrić citira, potom analizira, te s kojima često polemizira. O djelu se od njegova cjelovitog objavljivanja u Firenzi 1971. sve više piše, kako kod nas tako i u inozemstvu.² No, i pored toga, ovome djelu kod nas nije posvećena dovoljna pozornost izvan krugova domaćih estetičara. Tako u *Uvodu u književnost*³ čitamo:

»... nema za suvremenoga čitatelja boljega uvoda u opću problematiku poetike do toga da se pozabavi mislima Aristotelovim i Horacijevim«.⁴

¹ Francesco Patrizi da Cherso, *Della Poetica* (Sv. I 1969., Sv. II 1969., Sv. III 1971.). Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, Firenze, uredio i predgovor napisao Danillo Aguzzi Barbagli. Djelo je podijeljeno u sedam dekada, a svaka od dekada u deset dijelova, koje Petrić naziva knjigama, te kojih dakle ima 70. Za njegova života objavljena je u Ferrari 1586. prva dekada *La deca Istoriale*, u ovom izdanju odgovara prvom svesku i ima 451 str. Druga dekada *La deca disputata*, s dodatkom polemičkog spisa upućenog pjesniku T. Tassu *Il Timerone*, također je objavljena u Ferrari 1586. U ovom je izdanju uključena u drugi svezak, zajedno sa *La decca Ammirabile*, koja je sada objavljena prvi put. Drugi svezak ima 370 str. U trećem svesku ima 481 stranica s indeksom imena koja se spominju u sva tri sveska. Sve dekade ovoga sveska također su prvi put objavljene, a to su: *La deca Plastica*, *La deca dogmatica universale*, *La deca sacra* i *La deca semisacra*.

² Od naših pisaca o *Poetici* je najviše pisala Ljerka Schiffler, *Frane Petrić/Franciscus Patricius. Od škole mišljenja do slobode mišljenja*, Institut za filozofiju, Zagreb 1997. U ovom je djelu opsežna bibliografija radova o Petrićevoj filozofiji. Također, opsežnu noviju bibliografiju domaćih i stranih autora s izvadcima iz djela autora koji su pisali o Petriću, uključujući magistarske i doktorske radnje, od kojih su neke napisane o *Poetici*, moguće je naći u časopisu Ogranka matice Hrvatske *Dubrovnik* 1997. godine. Tematski je blok o Petriću uredio dr. Ivica Martinović.

³ Z. Škreb, A. Stamać, *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb 1998.

⁴ *Ibid.*, str 529.

Premda nije riječ o filozofskom djelu, ipak bi bilo za očekivati spomen Petrićeve *Poetike*, zbog toga što je *La decā disputata*, kao njezin najpoznatiji dio, sustavnošću kritike Aristotelove poetike postala isto tako klasična kao i Aristotelovo djelo.

Zbog toga što nisu poznavali cjelokupnu *Poetiku*, pogrešni su sudovi nekih domaćih i inozemnih estetičara o ovom Petrićevu djelu. Tako Danko Grlić govori o Petriću-estetičaru kao polemičaru koji nema vlastitih teza. U takve prijepore – koji proizlaze iz nepoznavanja cjelovitog djela, pa su zbog toga pogrešni i zastarjeli – spada i spor oko pretežite sistematičnosti, s jedne, i borbenosti i strastvenosti, s druge strane. Npr., Danko Grlić tvrdi o Petrićevim interpretacijama:

»Ali se, po mojem mišljenju, nikako ne može sumnjati u njihovu borbenost, u strastvenost i beskompromisnost zastupanja tih antiaristotelovskih postavki. Stoga je, mislim, pomalo čudna konstatacija iz Kuhn-Gilbertove *Historije estetike*, po kojoj je pobuna Franje Petrića... protiv aristotelovskih pravila bila – kako doslovno kaže – ‘manje vatrena i više sistematska’.⁵

Sad kad imamo pred sobom čitavo djelo, ne možemo a da ne dođemo do zaključka da je ono pisano strastveno i misaono sustavno. Petrićeva strastvenost i borbenost očituju se u polemikama s Aristotelom i njegovim renesansnim epigonima, a sustavnost u pomnoj i sveobuhvatnoj analizi pjesništva, kojoj ne izmiču ni oni naizgled nevažni detalji. Tematska raznolikost u *Poetici* tolika je da se s pravom može postaviti pitanje: postoji li u renesansi takovo djelo koje bi se po sustavnosti i širini temâ moglo usporediti s Petrićevim, te ima li uopće ijedne teme u poetici do doba renesanse o kojoj Petrić nije izrekao svoj meritorni sud?

Ipak, ima autora koji tvrde da je ovo Petrićevo djelo nekompletno, pa time i nesustavno u svojoj strukturi. Takvu tezu zastupa Lina Bolzoni kad kaže:

»... da su središnje dekade *Poetike*... ostale ne samo tijekom stoljeća neizdane nego i nedovršene«.⁶

a malo dalje opet govori da nam je Petrić ostavio ovo svoje djelo u »gotovo fatalnoj nedovršenosti«.⁷ Koliko bi, po njoj, *Poetika* trebala imati stranica!? Dakako da su uočljivi neki manji nedostaci u djelu, koji su i razumljivi iz činjenice da je veći dio djela ostao u rukopisu, i to onaj od treće do sedme dekade. Oni, po našem mišljenju, ni najmanje ne narušavaju kompletnost djela, koja se očituje u njegovoj sustavnoj strukturi i koja je dosljedno provedena od prve do zadnje, sedme dekade. Naime, Petrić je u *La decā Istoriale* prikupio golemu njemu tada dostupnu građu iz povijesti književnosti, koja mu omogućuje da uđe u polemiku s Aristotelom i njegovim sljedbenicima u *La Deca Disputata*, da bi, nakon opsežnog i sustavnog problematiziranja i ukazivanja na sve nedostatke i proturječnosti Aristotelove *Poetike* i njegovih sljedbenika, iznio svoj nauk o pjesničkom umijeću u *La Deca Amabile*, *La Deca Plastica* i *La decā Dogmatica Universale*. U *La Deca Sacra* i *La Deca Semisacra* objašnjava pjesničke rodove i vrste. Dakle, cjelovitost i sustavnost djela zasniva se na prikupljanju i analizi povijesne građe, kritičkom vrednovanju nasljeđa, iznošenju vlastitih teza i nauku o pjesničkim rodovima i vrstama. Nadalje, ovu našu tezu potvrđuje to što se Petrić, na početku novoga izlaganja, vrlo često poziva na predhodne već napisane knjige i decade, te ono što je u njima bilo rečeno. Za to se mogu navesti brojni primjeri, ali to nije svrha ovoga rada. Dodatnu potvrdu teze o zakruženosti i cjelovitosti djela potkrijepljuju dva naizgled formalna, ali vrlo važna detalja. Prvi je da Petrić na kraju gotovo svake dekade i knjige

označava njihov kraj, često navodeći datum. Drugi je da svaka od sedam dekada ima deset dijelova, koje Petrić naziva knjigama, pa odatle i naziv dekade ili desetine. Tek su u tom pogledu sporna dva mjesta, od kojih je uočljivije ono o nedostatku devete knjige u *La decia semisacra*. No ta činjenica niti najmanje ne ugrožava cjelinu djela. Pri tome treba istaknuti da su sve knjige svih sedam dekada podjednakog opsega, osim iznimne opsežnosti prve knjige prve decade, u kojoj se izlaže povijest pjesništva od najstarijeg doba do njegova vremena. Iznimna opsežnost te knjige bila je uvjetovana velikom količinom građe koju je Petrić pregledno izložio po povijesnim razdobljima. Zbog svega navedenoga, mogli bismo reći da je ovo djelo vrlo opsežno i da se Petrić na nekim mjestima ponavlja, a ne da je nedovršeno, i to čak »fatalno nedovršeno«. Da je teza o fatalnoj nedovršenosti točna, imali bismo djelo koje se sastoji od fragmenata koji se nikako ne mogu povezati u cjelinu, što ovdje nikako nije slučaj.

Neki proučavatelji ovoga Petrićeva djela nisu složni oko uzora koji je Petriću poslužio za ovakovu kompoziciju djela. Lina Bolzoni tvrdi:

»Dovoljno je prisjetiti se G. C. Delminija, autora kojem je Petrić priredio izdanje II. sveska njegovih djela 1560., a koji, po mome mišljenju, ima veliki utjecaj na shemu *Poetike*.«⁸

Ivan Lozica o tome kaže:

»Po uzoru na Tita Livija, djelo je podjelo na dekade, od kojih svaka sadrži po deset knjiga.«⁹

Povodom Petrićeve *Poetike* ostaje otvoren čitav niz mogućih pristupa njezinu proučavanju. Ljerka Schiffler daje sustavni popis zadataka kojima bi se ubuduće trebalo baviti pri proučavanju Petrićevih estetičko-poetičkih gledišta, pa između ostaloga kaže da je jedan od zadataka istraživati:

»... njegovo tumačenje podrijetla i naravi pjesničkog stvaranja (unutar tradicionalnog razlikovanja prirodno podrijetlo/talent, odnosno božansko/sveti dar, profetičko-ekstatički zanos, pjesničko ludilo, manička priroda umjetnosti, uloga muza)«.¹⁰

U skladu s tim, a imajući u vidu i činjenicu da relativno novi rad Ivana Lozice ne spominje značaj božanskoga za Petrićevu *Poetiku*, želimo u ovom članku dati uvid u baš tu njezinu dimenziju.

Prije toga treba reći nekoliko napomena o Petrićevu poimanju Boga.

3. Petrićevo poimanje Boga

Ovdje ćemo se na ovu temu osvrnuti samo u osnovnim naznakama, dakle koliko je potrebno za potpunije razumijevanje samozadane teme. Zanimljivo je da su ocjene o Petriću u tom pogledu kontradiktorne i kreću se od ortodoksije do bezbožnosti. Petrić za sebe kaže da je dobar katolik »come

5

Danko Grlić, *Estetika I*, Naprijed, Zagreb 1974., str. 206.

6

Lina Bolzoni, »Poetika Frane Petrića. Pjesnička iskustva i enciklopedijski poticaji«, *Prilozi za istraživanje Hrvatske filozofske baštine*, 1997/1–2 (45–46), str. 47–55, str. 49.

7

Ibid., str. 52.

8

Lina Bolzoni, »Poetika Frane Petrića: Model svih mogućih poema«, *Prilozi za istraživanje Hrvatske filozofske baštine* 9–10 (1979), str. 284.

9

Ivan Lozica, »O Petrićevoj *Poetici*«, *Prilozi za istraživanje Hrvatske filozofske baštine* 11–12 (1980), str. 196.

10

Ljerka Schiffler, *Frane Petrić. Estetičko-poetički pogledi*, str. 154.

buoni Catolici«¹¹ i vjernik.¹² Ipak, njegova *Nova sveopća filozofija* bila je stavljena na indeks zabranjenih knjiga, iako je tom djelu namijenio ambicioznu ulogu: da na njemu bude zasnovano učenje Crkve, tako da se odbaci bezbožni aristotelizam koji se predavao na svim učilištima u doba renesanse.

U *Ljubavnoj filozofiji*¹³ Petrić razmatra različite oblike ljubavi i temelji ih u ljubavi bića spram sebe samih. Takova je njihova ljubav u skladu s ljubavlju kojom ih ljubi Bog i ona Boga. Bog je iz svoje dobrote stvorio svijet, a svojstvo je dobrote da ne ostaje sama u sebi, već da sebe daje drugome. Tako i Božja dobrota, ne mogavši ostati u sebi samoj, stvara od sebe stvari proizvedeći ih. To proizvođenje stvari nije drugo doli davanje bitka tim stvarima. To savršeno dobro jest Bog («Dio ottimo massimo»). Zato je od nas ljubljen, njemu se okrećemo, njemu vraćamo, s njim se združujemo i konačno ujedinjujemo. Petrić ljubav shvaća kao sjedinjenje s Bogom. To je shvaćanje dio neoplatoničke tradicije koju Petrić dovodi u sklad s kršćanskim shvaćanjem. Petrić slično govori o Bogu i u *Novoj sveopćoj filozofiji*. U *Panaugiji* Bog se očituje kao svjetlo, a to, kaže Petrić, zastupaju i drevni mudraci Zoroaster i Hermes, a u Ivanovu evanđelju 12, 46 stoji: »Ja –Svjetlost – dođoh na svijet«. U *Panarchiji*, koja je drugi, ali po značenju središnji dio njegova najznačajnijeg filozofskog djela, Bog se poima kao ono Jedno, Princip koji je činio, čini i činit će sve. On je prije svega, u njemu je sve, po njemu je sve, poslje njega je sve.

»Ako se ne varamo, već je dovoljno i do sada pokazano da je nužno da postoji nešto *prvo* u sveukupnosti stvari, i da to bude njihovo počelo (*principium*). A to je *jedno*. To jedno je *dobro*. I to dobro je Bog. Tih pet su isto.«¹⁴

Bog je sveprožimatelj i nije nigdje, u bezdanu svoga dostojanstva iznad naših osjećaja i pomišljaja. Bog je dobro i tvorac. Dobar je jer sve daje, a ništa ne prima. Bog je Dobro i Bog je tvorac, pa Petrić kaže da je Dobro ono koje stvara. Svojstvo je Dobra da ono treba biti spoznato od čovjeka. Petrić se poziva na Hermesa:

»Jer nije da Bog ne poznaje čovjeka, nego ga u najvećoj mjeri spoznaje i želi da ga on spozna.«¹⁵

Kako čovjek može spoznati Boga? Petrić smatra da je to moguće ako čovjek nastoji spoznati Božje stvorenje. Sve stvari koje je Bog sačinio, zato što su proistekle iz njega, govore o njemu. Petrić završava *Panarchiju* citatom iz Evanđelja po Ivanu: »Dostojan si, gospodine Bože naš, da primiš diku i čast i krepost«, i navodi razlog:

»Jer ti si stvorio sve stvari i zbog tvoje volje bijahu i stvorene su.«¹⁶

Mogli bismo navesti još čitav niz sličnih mjesta. Time smo htjeli reći da je bitna sastavnica Petrićeve misli mišljenje Boga. Govor o Bogu težak je i nadilazi ljudske moći. Ljudsko govorenje o Bogu više je, kaže Petrić, neka vrsta mucanja duše koja se muči da bi se iskazala riječima, jer ne dohvaća istinu, ali je nekako zamišlja i ipak se usuđuje govoriti! Pjesnici pjevaju o Bogu i slave ga. Oni ne mucaju kao filozofi koji su razdirani dvojbama, muče se pritom iznaći prikladne riječi, pojmove i definicije, ali ostaju svladani težinom zadatka. Božanska komponenta u *Poetici* važan je sastavni dio Petrićeve shvaćanja Boga, te zajedno s tezama u spomenutim djelima čini cjelinu.

4. Božansko u Petrićevoj *Poetici*

4.1. *Postanak poezije*

Na početku Petrić kaže da je odlučio napisati ovo djelo jer su spisi Grka izgubljeni, a mnogi pisci poetikâ daju naputke naslijepo. Ti naputci nisu dovoljni i često su pogrešni, te je od njih mala ili nikakva korist. Zbog toga Petrić kaže da mu nije stalo ni do čijih riječi, već do činjenicâ. *Poetiku* počinje izlaganjem povijesti pjesništva u prvoj knjizi *La decâ istoriale*, koju dijeli na sedam slijedećih razdoblja. 1. Od nastanka poezije do njene pojave u Grčkoj; 2. Doba razvoja od prvih grčkih pjesnika do razaranja Troje; 3. Od razaranja Troje do prve Olimpijade doba je njezina cvata; 4. Doba za- stoja od prve Olimpijade do smrti Aleksandrove; 5. Doba propadanja do smrti Augustove; 6. Od smrti Augustove do propasti Heraklijeva carstva doba je skončanja latinske i grčke poezije; 7 Doba njezina ponovnog ra- danja u Toscani.

Slijedi pomno nabranjanje svih značajnih pjesnika u svakom od ovih sedam razdoblja. Petrić ih spomije 566! Za svrhu ovoga rada potrebno je detaljnije prikazati prvo i drugo razdoblje prve knjige *La decâ istoriale*. Poezija je nastala kad je čovjek počeo pjevati, ne kao ptice, glasajući se zvukom, već pjevajući riječi u skladu s nekom mjerom, ritmom. Petrić kaže da se naj- starija priča o nastanku poezije nalazi u Mojsijevu *Petoknjižju*, gdje stoji da je Jubal bio praotac svih koji sviraju na liri i sviralu. Nino je prvi koji se spo- minje kao pjevač nakon potopa. Zoroastrova proroštva u grčkim stihovima spjevao je Julijan Kaldejac, za koja Petrić kaže da ih je sakupio 320. Potom spominje Izidu, sestru i ženu Ozirisovu, Hermesa Trismegista i njegovo djelo *Pupila* ili *Svjetska djevica*. Prema Diodoru, kaže Petrić, Oziris je pje- vao s devet žena koje su pored umijeća pjevanja bile upućene i u druge vještine. Njih su Grci nazvali Muze, a Apolona, njihova vođu, nazvali su Musaget. Među Keltima prvi je poznati pjevač Bard. Nakon toga navodi Mojsijevu sestru Mariju i pjevanje »Cantate Domino«, nakon prijelaza Crvenog mora prilikom bijega iz Egipta, potom Davida, Salomona, Jere- miju, Sibile proročice.

Drugo razdoblje obuhvaća samo Grke, za koje Petrić kaže da se u glazbi i poeziji ni jedan narod ne može s njima usporediti. Nabraja ukupno 30 grčkih pjesnika u ovoj epohi. Među njima su i neke pjesnikinje i proročice. Mnogi su spjevali Teogonije, Mitopeie, pjesme o postanku svijeta, pro- roštva, himne, misterije itd. No, kako je teško govoriti o tako dalekom dobu o kojem nema pisanih izvora ili izvori nisu datirani, Petrić počinje spome- nom Muza kao prvih pjesnikinja starih Grka, ali njihova poezija nije saču- vana. Prva proročica i pjesnikinja u Delfima bila je Femonoe, poučena od helikonskih Muza. Iznašla je heksametar:

11

Francesco Patrizi, *Poetica*, sv III., str. 271.

12

Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija, Panar- chia*, Liber, Zagreb 1979., f 12v.

13

Francesco Patrizi, *L'amorosa Filosofia*, Fe- lice le Monnier, Firenze 1963. Za ovu temu posebno vidjeti treći dijalog. Sažeti prikaz nalazi se u: *Dani Frane Petriša, Zbornik ra- dova VI. međunarodnog filozofskog simpozija*,

Hrvatsko filozofsko društvo, Grad Cres, Za- greb 1999.; Mladen Živković, »Petrićev po- jam ljubavi«.

14

Franjo Petrić, *Panarchia*, f. 12v.

15

Ibid., f. 48r.

16

Ibid., f. 48r.

»S pravom se može vjerovati da je Apolon bio božanstvo proroka i pjesnika, jer je on svoja proroštva obznanjivao poezijom, i prvi proroci po njemu bijahu pjesnici.«¹⁷

Olen, ako i nije bio prvi pjesnik, bio je prvi pjesnik himni. O Orfeju Petrić iznosi klasični mit. Orfeja, kojega Petrić slavi kao najvećega pjesnika, rodila ja muza Kaliopa, pa je bio u sve upućen. Od oca Eagra upućen je u tajne misterije, orgije i obrede Dioniza. Zasnovaio je mnoga svetišta po Grčkoj. Njegovi sljedbenici zvali su se orfici. Postigao je veliku slavu zbog svoje mudrosti i nadasve najmilije harmonije svojeg pjevanja, zbog čega su ga sljedili ne samo ljudi i zvijeri nego šume i brda, a rijeke se zaustavljahu da ga slušaju. Među Grcima je važio ne samo za najvišeg svećenika nego i za maga. Napisao je mnoštvo različitih religioznih pjesma (*Proroštva*, *Soterije* itd.) te *Kozmogoniju* i *Cosmopeia*. Njemu se, prema Diodoru, pripisivala poema *L'Amirando*, zbog čudesnog nauka i uzvišenog znanja, a divili su joj se ne samo platonici nego i kršćanski teolozi. Zvala se u starini i *Sveta riječ* (*Sermone sacro*). Njome je nadmašio sve svoje predhodnike i sve sljedbenike u pjesništvu. Slavni platonici, posebno Sirijan, nalazili su srodnosti između Orfeja, Pitagore i Platona.

»Dakle, Orfej je u mudrosti bio jednak Pitagori i Platonu, ta tko ne vidi iznimnu uzvišenost njegovih pjesama?«¹⁸

Petrić ga drži za najvećega pjesnika. Pored citiranih mjesta, kojima želi ukazati na božansko porijeklo pjesništva, on se poziva i na Platona kada u *Zakonima* kaže:

»To je moralo biti djelo boga ili nekog od boga nadahnuta čovjeka, kao što u Egiptu i tvrde da je napjeve koji su se očuvali za tako dugo vremena stvorila Izida.«¹⁹

Ovdje istaknuto jedinstveno porijeklo znanosti, teologije, filozofije i pjesništva – Petrić je zastupao i u *Discussiones Peripateticae*, objavljenima pet godina prije *Poetike*, a sustavno će to izlagati u *Novoj sveopćoj filozofiji*, objavljenoj pet godina nakon *Poetike*. O tom aspektu Petrićeva mišljenja, Cesare Vasoli kaže:

»Sigurno je, naime, da je on od svoje mladosti gajio čvrstu nadu da će moći iznova otvoriti 'onaj zaboravljeni put ljudskog znanja' koji će voditi misao i riječ na njihova izvorišta, u mitsko doba 'pjesnika-bogoslova' (poeti teologi), u posjedu kojih bijahu sve tajne svijeta.«²⁰

To Petrić u najvećoj mjeri radi upravo u *Poetici* i time pripravlja mjesto svom glavnom djelu. Zbog toga *Poetika* nije samo njegovo glavno poetičko djelo već je to bitna sastavnica njegova misaonoga sustava.

U drugoj knjizi *La deca istoriale* Petrić dijeli antičku poeziju prema predmetu, kako bi unio poredak u taj konfuzni povijesni materijal, jer bez poretka vlada kaos i nema ni znanosti niti umjetnosti. Po predmetu su tri osnovne vrste poezije: 1. božanska, 2. prirodna i 3. ljudska. Petrić najprije raspravlja o božanskoj poeziji, jer je prva po vremenu nastanka, po dostojanstvu i naravi. U prvom stoljeću sva je poezija kod Egipćana, Hebreja i Feničana po svom predmetu božanska. Isto je bilo i kod Grka, osim nekih Orfejevih pjesama koje su pjevale o astrologiji, prirodnim pojavama, medicini ili ljudima. U prvu podvrstu božanske poezije Petrić ubraja poeziju koja dolazi od božanstva, a to su proroštva.

»Za tu poeziju vjerovalo se da je prvo izgovarana kroz usta Femonoje i Olena, a potom i drugih žena (Pitije, Sibile...) i drugih proroka u proročkom nadahnuću, a stvarala se gotovo tisuću godina.«²¹

Ona je, smatra Petrić, nastala šest stotina godina prije proze. Potom redom slijedi božanska poezija koja govori o božanstvu. To su teogonije i kozmogonije. Treća je slavljenička poezija kao npr.: himni, prosodije, peani, peoni, nomi, proemi, ditirambi. Četvrta je podvrsta ove poezije molitvena. Peta su *telete* koje su pjevali pri obredima i svetkovinama kao misterije i orgije. Šesta je prikazivačka, npr. tragedije. Tako raznolikim oblicima pjesništva primjerene su i različite vrste stihova.

Petrić se poziva na Platona u objašnjenju razloga zbog kojega poezija i glazba imaju izniman značaj za čovjeka i zbog kojega postoje tolike raznolikosti načina i prigoda njezine uporabe. Platon kaže da su se bogovi sažalili nad ljudskim rodом zbog nevolja kojima je izložen, te im odrediše kao odmor od nevolja izmjenične svetkovine u čast bogova. Veliki je znak božanske dobrohotnosti prema ljudima to što su im za utjehu dali glazbu, filozofiju, vrlinu, dobro uređenje zajednice i zapravo sva dobra koja otuda dolaze ljudima. Jedino čovjek među svim životinjama ima osjećaj za red, bilo da je riječ o glazbi ili pokretu. Djeca se sa zadovoljstvom uče redu pomoću glazbe, pokreta u plesu, pomoću ritma i harmonije. Potom, pozivajući se na Strabona, kaže da nas glazba združuje s božanstvom kao i pri prinošenju žrtava, slavljenja, filozofiranjem. Pri svemu je prisutno uživanje. Platon i Pitagora nazivali su glazbu filozofijom. Svijet je sačinjen od harmonije, a sama je glazba djelo Boga. Pitagora je nazvao filozofiju velikom glazbom, a slično je činio i Platon. Oni su vjerovali i naučavali da je ljudska duša sačinjena od harmonije.

»Najstarija filozofija nije bila drugo nego poezija i glazba združene u jedno.«²²

Petrić kaže da nije bilo naroda koji je imao toliko bogova i toliko svetkovina u čast bogova, kao što su to bili Grci.

Svetkovine u čast bogova redovito su se održavale i u najvećoj pogibelji. Nitko se s njima ne može mjeriti u tome s kolikim su zadovoljstvom sudjelovali na javnim natjecanjima i svetkovinama posvećenim bogovima u raznim igrama, natjecanjima i kazališnim predstavama. Oni su držali da time čine bogovima i svojim mrtvima mila djela. Petrić nabroja čak 25 različitih prigoda uporabe antičke poezije pri: svetkovinama, prinošenju žrtava, hvaljenju, procesijama, prikazanjima u kazalištu, do gozbi, pobjeda, vjenčanja, pogreba, bolesti, zabave, šale, filozofiranja itd. Naša je religija mnogo siromašnija u usporedbi s antičkom, iako se zna da je David slavio Boga pjevajući, svirajući i plešući. Petrić kaže da je vidio u jednoj prigodi u Madridu prilikom procesije kako se sviralo, pjevalo, plesalo i prikazivalo neke zgode iz Starog zavjeta.

17

»... ma la ver cagione per la quale Apollo venne incidenza di essere dio de' profeti e de' poeti, poscia che egli la sua profezia per via di poesia faceva udire, e i primi poeti per lui furono poeti.« *Della Poetica. La decima istoriale*, str. 16.

18

»Ora, se Orfeo nella sapienza sua fu conforme a Pitagora e a Platone, chi non vede la suprema altezza de' suoi poemi?« – *Ibid.*, str. 28.

19

Platon, *Zakoni*, Naprijed, Zagreb 1974., 657 b.

20

Cesare Vasoli, »Frane Petrić i hermetička tradicija«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 9–10 (1979), str. 119.

21

Francesco Patrizi, *Poetica*, sv. I. – »La quale fu creduto che da Apollo, per bocca di Femonoe e di Oleno da prima, e poi di altre donne Pithie, e di Sibille, e di altri profeti, fosse pronunciata«, str. 188.

22

Ibid., str. 278.

Dosadašnje izlaganje možemo rezimirati Petrićevim pozivanjem na to da je pokazao dostatno i razvidno kako poezija u sebi od svojih početaka sadrži božansko:

»Mnogim svjedočanstvima antičkih plemenitih autora u prvoj knjizi povijesti pjesništva smo dokazali da izvorište antičke grčke poezije izvire iz Apolonova duha koji je prvo ušao u Feme-noje i Olena, pa su njime počele pjevati u heksametrima proročanstva.«²³

To su činili pod uplivom zanosu u kojem su izricali proroštva u stihovima.

4.2. Pjesnički zanos

Svoju kritiku Aristotelova nauka o pjesništvu Petrić počinje prvom knjigom druge dekade *La deca disputata*, u kojoj izlaže svoje shvaćanje pjesničkog zanosu. To je tema o kojoj je već pisao u svojem prvom mladenačkom poetičkom spisu *Discorso della diversità de i furori poetici*. Petrić se u tom djelu oslanja na Platonov *Fedar*, u kojem Platon govori o četiri vrste božanskog zanosu: pjesnički, misterijski, proročki i ljubavni. O ljubavnom zanosu Petrić je pisao u *L'amorosa filosofia*. Upravo insistiranjem na prethodnom učenju o božanskom porijeklu pjesništva, te učenjem o pjesničkom zanosu koji je blizak proročkom, Petrić gradi svoju kritiku Aristotelova nauka o oponašanju, koji je središnja kategorija Aristotelove *Poetike*.

Petrić svoje izlaganje o pjesničkom zanosu (*furor poetico*) počinje etimologijom, pa konstatira siromaštvo latinskog jezika, s jedne, i bogatstvo grčkog jezika, s druge strane. Grci su pjesnički i božanski zanos u kojem su pjevali pjesnici zvali entuzijazam, što znači biti bogom nadahnut, biti izvan sebe, odnosno *entusiasmos*, božansko nadahnuće. Petrić navodi još ove grčke izraze koji označavaju božanski zanos i koji se svi izvode od riječi Bog (theos): *entei*, *entuziasti*, *entuziastici*, *enteastici*, *teoforumeni* i *teoforiti* su oni koji nose Boga; *teilati*, *teopneuti* su božje duše; *teolepti* bogom obuzeti; te još *manici*, *maniaci* od *mania* bjesnoća, bijes, mahnitost; ushićenje, oduševljenje i *em-pnei*, *epneius* napuhan, oduševljen i *fibastici*. Naspram ovih četrnaest grčkih naziva stoji latinski izraz *spirazione* i *afflazio divina*, božansko nadahnuće; neki rabe izraz *furor*, a ljude pod njegovim uplivom zovu *afflati spiritu divino*, nadahnuti božanskim duhom. Petrić kaže da je pjesnički zanos kao uzrok nastanka poezije prihvatila sva antika, te je upravo po njemu pjesništvo dalo čudesna djela. Čak se i kod samog Aristotela nalaze teze o zanosu, ali zanos odbacuju neki Petrićevi suvremenici, kao npr. sljedbenik Aristotelov u poetici Lodovico Castelvetro, s kojim Petrić polemizira i dokazuje mu da je krivo interpretirao grčki tekst Aristotelove *Poetike*. Petrić se ponovno poziva na izloženu povijest pjesništva i želi naglasiti da se prvi pjesnici, koji su ujedno bili i proroci, nisu samo činili ispunjenima duhom Apolona nego su to doista i bili. Čudesna kratkoća proroštava i himni nije sadržavala nikakovu priču (*favola*) koja je nešto oponašala. Nisu pjevali radi isprazne slave, kako tvrdi Castelvetro (koji ide tako daleko da tvrdi kako se Platon u *Fedru* šalio kad je govorio o zanosu), već su pjevali jedino radi utjecaja božanstva u njima. Petrić, dakle, brani zanos pozivajući se na povijesnu građu i na autoritete. Poziva se na znakoviti Heraklitov fragment 93: »Gospod kojega je proročište u Delfima ne kazuje niti skriva nego navješta«, i onaj o Sibilinskoj proročici, koja u pomami proriječi tisuću godina bez smijeha i ukrasa, jer je božanstvo tjera. Demokrit je pisao o Homerovu *furoru*. Mnoga su mjesta u Platonovim djelima na kojima se govori o božanskom zanosu, a na neka se Petrić i poziva. Platon nikada ne govori o velikim

pjesnicima, a da ne kaže da su božanski. U *Menonu*, o pjesnicima Platon govori kao o onima koji dok pjevaju ne znaju što čine. U *Državi* kaže za pjesnike da su božja djeca kao i proroci.

Očito je da se antički autoriteti slažu kada prihvaćaju zanos kao uzrok pjesništva, ali su nemale razlike među njima kada govore o uzrocima zanosa i kako on ulazi u pjesnike.

»Oni su, ukoliko saberemo, pripisivali trima međusobno različitim uzrocima, od kojih su dva izvan nas. Jedan je neki bog, drugi podzemno isparenje, i jedan koji je u nama, a to je melankolična tjelesna tekućina koja dominira u tjelesnoj toplini pjesnika i proroka.«²⁴

U daljnjem tekstu Petrić pokazuje da je neprihvatljiva teza Aristotelova da bi melankolična tjelesna tekućina bila uzrok zanosa, kao i da bi to moglo biti podzemno isparavanje koje su udisale proroci. Uostalom, očito je da su mnogi proroci proricali i kod Židova, jer su bili puni istinskoga Boga, a ne zbog isparenja. Njegovom moći David je proricao i spjevao svoje psalme. Nije, dakle, tome uzrok ni melankolija niti podzemna isparavanja, nego moć koja je od njih jača i kojom su ispunjeni pjesnici i proroci. Zato Petrić kaže da mora biti neki vrhunaravni uzrok zanosa. Pozivajući se na Suidu, koji citirajući nekog antičkog autora kaže da entuzijizam nastaje od prosvjetljenosti Bogom, te Platona i Plutarha, Petrić zaključuje:

»... entuzijizam bi bio neko ganuće duše, prirodno i prisilno što ga vrše fantazije stvorene od svjetlosti koju u dušu ulijeva neko božanstvo ili genij ili demon; i djeluje prema onome što od svjetlosti prima, bez znanja o tome što čini.«²⁵

Iz tog zajedničkog entuzijazma može se izvesti jedna ili više posebnih vrsta entuzijazma, pa tako proročki i pjesnički entuzijizam, koji su istom toliko slični i toliko različiti. Valja upozoriti na bitnu ulogu svjetla u nastanku pro-roštva i pjesništva i podsjetiti da je Petrić već u dijalogu *Il Delfino overo del bacio* zastupao tezu o svjetlosti prenositeljici i posrednici ljubavi među zaljubljenima, odnosno ljubavnog zanosa. U skladu s tim, reći će u *Panaugiji*, kada zasniva svoju metafiziku svjetla, da je svjetlost »neke vrste posrednik između netjelesne božanske i tjelesne naravi«²⁶ i oruđe najbolje i najveće samoga Boga. Zanos nije jedini uzrok pjesništva kod Petrića, ali je neosporan njegov primat u odnosu na vještinu, talent i znanje.

Neki autori koji su u renesansi pisali o pjesništvu prije Petrića također su isticali značaj zanosa i božanskog porijekla pjesništva. Petrarca i Boccaccio zastupaju tezu o jedinstvu teologije i pjesništva. Leonardo Bruni kaže:

»I svi koji kažu da su pesnici božanstveni, svi koji ih nazivaju svetim, svi koji ih zovu prorocima kršćavaju ih tako po ovom izuzimanju i po ovom zanosu o kojem govorim. Primjer imamo i u Orfeju i u Hesiodu.«²⁷

23

Ibid., sv. II., str. 8.

24

Ibid., str. 19. – »Essi, per quanto raccogliamo, a tre ragioni tra se differenti differenti l'hanno attribuito, due estrinseche a noi. L'una si è alcun dio, e l'altra esalazione sotterranea, e una che sia in noi, e cioè umore melanconico dominate nella temperatura del profeta e del poeta.«

25

Ibid. str. 27. – »... lo entusiasmo fosse un commovimento dell'animo naturale e sforzato, per le fantasie appresentate dal lume che nell'anima infonde alcuna deità, o genio, o demone; e opera secondo il soggetto che quel lume riceve, senza saper ciò che si faccia.«

26

Panarchia, f. 2v.

27

Miroslav Pantić, *Poetika humanizma i renesanse I*, Prosveta, Beograd 1963., str. 76.

Slične teze zastupaju Marsilio Ficino, Kristoforo Landino i Angelo Poliziano. Također neki pristalice i interpreti Aristotelove *Poetike* prihvaćaju zanos kao uzrok pjesništva, kao npr.: Girolamo Muzio, Giulio Cesare Scaligero, Antonio Minturno.

Petrić kroz preostalih devet knjiga *La deca disputata* polemizira s Aristotelom i pobija njegovu tezu da je poezija oponašanje i da svaki pjesnik oponaša; da se poezija može stvarati bez stiha; da nema poezije bez fabule, da neki predmeti po sebi nisu poetski, itd. Ukratko, Aristotelov nauk o pjesništvu i njegovi propisi nisu ni istiniti, ni specifično pjesnički, niti dovoljni.

4.3. Čudesno i božansko

Za čudesno kaže Petrić da je forma i svrha poezije. To je središnja kategorija *Poetike* koju sustavno obrađuje u deset knjiga *La deca amirabile*. U prvoj knjizi Petrić traži ona svojstva pjesništva po kojima bi se ono razlikovalo od povijesti, filozofije, govorničtva, sofistike, mitologije i pripovijedanja. Citira antičke pisce od Platona do Macrobiju radi navođenja njihovih teza o posebnostima pjesništva. Tako nabroja ukupno 22 svojstva, a potom dodaje i druga i dolazi do čak 38 svojstava pjesništva: govorenje u zagonetkama, ne obaziranje na istinu, govorenje izmišljotina, korištenje raznolikošću i ukrasima, izmišljanje, pripovijedanje, pridavanje ljudskih strasti bogovima, kazivati paradoksalno o čovjeku ili životinjama, navoditi nadljudsko kao zbiljsko, pokazivati nemoguće, nevjerojatno, umanjivanje, uvećavanje, predočavati nešto kao očito, korištenje stiha, neobičan govor, fabula, alegorija, itd. Petrić ponovno kaže da je izvor sve poezije entuzijazam koji nadmašuje sva ova njezina svojstva koja se sabiru u Pindarovoj izreci da su pjesme čeda Muza, dok Hesiod kaže da je poezija sveti dar Bogova. Slično kaže Platon (*Država* 391d) za pjesnike da su božja djeca (*Jeon paidas*) i čeda muza.

»Tim entuzijazmom poezija i proricanje bijahu spojeni u jedno, ne samo u Delfima nego i u drugim proročistima Grčke. Svi proroci bijahu i pjesnici.«²⁸

Takve bijahu ne samo Femonoje i Olen već i pitijske proročice, Sibile, Dafne, Kasandra i druge. Mnogi su ljudi bili istom pjesnici i proroci. Oni su bili tumači bogova jer bozi znaju sve, pa i buduće. Znanje budućega toliko nadilazi sve ljudske moći da ono nije moguće bez upliva božanstva. Zbog toga znanja Platon je za pjesnike govorio da su očevi i kneževi znanosti. To je teza koju Petrić prihvaća i koja je bitna za njegov pokušaj obnove znanosti povratkom u njezino ishodište, gdje su pjesništvo i znanost bili ista nedjeljiva cjelina. Petrić navodi i Strabona, koji kaže da je poezija bila prva filozofija.

»Stoga treba to njihovo univerzalno znanje smatrati za jedno od njezinih prvih svojstava.«²⁹

Zbog tog svog univerzalnog znanja, pjesnici su bili i čudotvorci (*far miracoli*): Anfion, Orfej, Arion, Empedoklo, itd. Pjesnik obiluje svim tim svojstvima, od početaka pjesništva do naših dana, a ako koji od spomenutih drugih pisaca (*scritori*) ima neko od tih svojstava, ima ga zato što ga je uzeo od pjesnika. Filozof ne piše filozofiju iz entuzijazma, zbog tuge, bola, prezira, veselja, šale ili zadovoljstva, zbog kojih može nastati poezija, već zbog istine, ali lišen svih brojnih ostalih svojstava pjesništva. Istinu je filozof oteo (*usurpo*) od pjesnika. Slično su svoja svojstva (predmete i posebnosti) oveli i ostali spomenuti pisci od pjesnika i njima se obogatili. On (pjesnik) nije

zbog toga ništa izgubio, nego je ostao u posjedu čitavoga svoga bogatstva nadmašujući ih! Time Petrić izriče jednu od najupečatljivijih renesansnih pohvala pjesniku kojom pjesnika stavlja iznad svih drugih. Petrić u svojoj pohvali još kaže:

»Pjesnik, svim svojim razlozima i postanjima i po drugim svojim svojstvima, ne samo da se izdvaja iz mnoštva drugih pisaca nego je bio i jest nad sve njih uzvišen.«³⁰

Filozofu se desilo to da je u usporedbi s antikom njegova prvotna veličina spala ni na što. Njegova je riječ prazan eho i krik bijednika. Ništa bolje nisu prošli ni povjesničari, govornici, sofisti. Oni su sjena antičkih!

»Samo, čini se da su napredovali pripovjedači u mnogim jezicima, na nov način, novim osobama i pronalascima.«³¹

Petrić ima u vidu pojavu romana u Francuskoj, Španjolskoj i Italiji.

U drugoj knjizi *La decia ammirabile* Petrić sistematizira uočena svojstva pjesništva na taj način da odbacuje ona koja nisu primarno pjesnička ili nisu bitna za pjesništvo, a neka svodi pod obuhvatnije kategorije. Tako je došao do sedam svojstava pjesništva za koja kaže da se čini da se nalaze u svakom rodu pjesništva, u svakoj pjesmi i u svakom dijelu pjesme, a to su: zagonetno (*lo enima*), raznolikost (*la varieta*), uvećavanje (*lo aggrandimento*), milina (*dolcezza*), neobičan govor (*lingua straniera*), stih (*verso*) i pjevanje (*canto*). Tih sedam svojstava poezije koristili su najstariji pjesnici zbog toga što su sva ta svojstva božanska po svom porijeklu. Božanstvenost zagonetnog potječe od Apolona, koji ga je uveo u svojim proroštvima. Ono je na većoj cijeni nego jasnoća, jer je draža i čudesna. Muze kazuju zagonetkama. Božanskost raznolikosti proizlazi iz Božjeg sveznanja, a pjesnici kao tumači i pomagači bogova govore njihovim duhom. Poezija se uvijek bavi velikim. Božanstvenost miline proizlazi iz cjelokupnog bivstva božanstva, njegova najvišeg blaženstva i sreće koja preko pjesnika silazi u poeziju i njome se rasprostire. Muzej je rekao, kaže Petrić, da je smrtnicima najdraže od svega pjevanje. Božanstvenost pjesničkog kazivanja koje je neobično, čudesno je kao i sve novo. Bogovi među sobom govore jezikom drukčijim od smrtnika. Zbog toga pjesnici ne rabe u svojim pjesmama pučki način govorenja. Božanstvenost stiha jest u tome što je stih najsavršeniji mogući oblik govorenja određen pravilima, mjerom i metrom, pa je primjerenije da ga rabe bozi. Odatle proizlazi i božanstvenost stiha. Kao što se bogovi kreću nečujno i bez gibanja nogu tako je i njihov izgovor najharmoničniji i najslađi, za razliku od prostog, a to je opet u skladu s punoćom božanskog blaženstva. Homer i mnogi drugi pjesnici kažu da Apolon i Muze pjevaju u koru na božanskim gozbama. Petrić na kraju ove knjige naglašuje da je dostatno pokazao božanstvenost svih sedam bitnih svojstava pjesništva.

28

Francesco Patrizi, *Poetica*, sv. II. – »Col quale entusiasmo, poiche fu e la profezia congiunta non solo in Delfi, ma in tutti gli altri oracoli della Grecia, tutti i profeti furono anco poeti«, str. 236.

29

Ibid., str. 238. – »E quindi è che questa universale loro sapienza si dee per una delle loro proprietà contare fra le primiere.«

30

Ibid., str. 245. – »Il poeta adunque, per tutte le ragioni e di nascimenti suoi e delle altre proprietà sue, non solo dalla schiera si leva degli altri scrittori tutti, ma eziandio a loro tutti fu ed è soprano.«

31

Ibid., str. 245. – »Solo pare accresciuto il numero de' favolatori, in molti idiomi, in maniera nuova, e di nuovi personaggi, e di trovati nuovi.«

Na početku treće knjige ove dekade Petrić kaže da nije dostatno odijeliti pjesnika od drugih pisaca i navesti i poredati sva bitna svojstva pjesništva. Potrebno je pronaći onu kvalitetu, osobitost, koja ih sve objedinjuje, koja je svima zajednička, od koje sva poprimaju boju, od čije se topline sva oživljavaju, od koje sva poezija dobiva život i oblik:

»Tu kvalitetu nazivamo čudesno. Čudesnim držimo da je sve ono što u nekome potiče ili može izazvati čuđenje.«³²

Pjevanje je čudesno i može izazvati čuđenje. Petrić ponovno spominje predaju o Orfeju i njegovu čudesnom pjevanju. Stih je također čudesan. Petrić citira Aristotela, tri puta i Castelveta (s kojim najčešće polemizira) gdje ovaj govori o čudesnosti stiha. Kako je stih oblik božanskog govorenja, a sve je božansko čudesno, kako tvrdi Plutarh, to je i stih po svojoj prirodi čudesan govor. Neobičan govor zbog svoje novine i dotadašnje nepoznatosti također je čudesan, a to priznaje i Aristotel, kaže Petrić. Milina, od koje su pjesme kao šećerom zaslađene, također je čudesna. Ona je umiješana u sva svojstva pjesništva. Čudesnost veličine Petrić nalazi u činjenici da je sve božansko veliko i time čudesno. Petrić se poziva na Longina i njegovu tezu da je sve što je u prirodi veliko i čudesno, te da sve što nadmašuje prirodno dovodi do ekstaze. Sve što je izvan uobičajenog, što je manje vjerojatno i uobičajeno, time je i čudesnije. Petrić, pozivajući se na Aristotela, tvrdi da su čudesni raznolikost i zagonetka:

»Zaključimo, dakle, da je svih sedam najopćenitijih svojstava poetike po svojoj prirodi čudesno.«³³

Petrić zatim pokazuje da su i ostala svojstva poezije čudesna, kao npr: umanjivanje, entuzijizam, slavljenje, alegorija, izmišljanje i znanje. Iz rečenoga Petrić deducira svoju definiciju pjesnika, pa potom pjesme, poezije i poetike, što je tema četvrte knjige, na kraju koje kaže:

»Doista se s razlogom može zaključiti da je pjesnik stvaralac čudesnog u stihovima; ili, pjesnik je stvaralac čudesnog u čudesnom govoru; i također, pjesnik je stvaralac čudesnih pojmova i riječi. I odatle je lako vidjeti da je poezija njegovo stvaranje (*fatura*), da je stvaranje čudesnih pojmova i riječi drugo, i da je pjesma tako stvoreno djelo, a poetika je umijeće ili način opotrijebljen s razlogom/svrhom za sastavljanje takove poezije i pjesama.«³⁴

U petoj knjizi spomenute dekade, Petrić će analizirati svaki član ove definicije: stvaranje, o čemu govori na početku četvrte knjige etimologijom grčkog glagola (*poiein*), te čudesno, i stih.

Pjesnik je stvaralac čudesnoga, kaže Petrić, jer dovodi u bitak ono čega do tada nije bilo. Stvaralac je ovdje pojmljen onako kako Platon u *Timeju* kaže za stvaratelja svijeta. Tu je bitna sličnost između pjesnika i Boga. Bog stvara ni iz čega i to je pravo stvaranje. Priroda stvara iz sjemena, a čovjek kao umješnik (*huom'artista*) stvara od manjeg veće, od istog isto i od većeg manje. Pjesniku su svojstveni svi ovi oblici stvaranja. Petrić za svaki od tih oblika stvaranja navodi primjere. Zbog svega toga kaže, može se za pjesnika reći da je čudesni stvaralac i nije teško to pokazati:

»Tà, tko je drugi nego pjesnik stvorio ovaj svijet nakon što ga je Bog stvorio? Lin i Orfej i Pronatide i Parmenid i Empedoklo u svojim kozmognijama, kozmopoiama i protokozmima! Tko je stvorio sve bogove nego pjesnik Orfej, Tamira, Euomplio, i Hesiod u svojim *Teogonijama*? Tko je drugi stvorio Titane ni iz čega nego pjesnici Tamira, Orfej, Muzej i Melampo; i druge bezbrojne stvari tako stvorene, tko je stvorio ni iz čega nego pjesnici?«³⁵

Time je pokazano da je pjesnik najčudesniji stvaralac, jer stvara kao Bog i kao priroda, a u umjetničkom stvaranju na tri spomenuta načina nadvisuje sve umjetnike. Kao Bog i priroda, i pjesnik stvara supstanciju, bilo uobičajenu ili novu i odgovarajuće pripadke (*accidenti*), a drugi umjetnici stvaraju samo po pripadcima. Stoga Petrić uspoređuje pjesnika s novim Zeusom. Kao što je Zeus rodio iz svoje glave Atenu, tako i pjesnik iz svoje glave rađa poeziju, gotovu i savršenu:

»Dakle pjesnik je stvaralac čudesnog i čudesni stvaralac.«³⁶

Tako zaključuje Petrić petu knjigu ove dekade.

U šestoj knjizi Petrić istražuje što je čudesno, kakav je izvor čudesnog, koja su mu svojstva, koje posljedice i odakle nastaje. Petrić počinje od etimologije (treći put!), pa navodi grčki naziv za čudesno *thaumasion*, latinski *amirabile* i *ammirando*, a odatle talijanski pridjev *maraviglioso*, ali upozorava da su o čudesnom antički pisci govorili malo i konfuzno, a moderni su o čudesnom malo raspravljali i malo shvatili. Istraživanjem »najplemenitijih antičkih pisaca« Petrić nalazi dvanaest mogućih izvora čudesnog: neznanje (*ignoranza*), priča (*favola*), novost (*novita*), paradoks (*paradosso*), veličanje (*inalzamento*), promjena uobičajenog (*tramutamento dall'usato*), natprirodno (*l'eccedente la natura*), što je ljudima od velike koristi (*l'utile grande*), točnost (*lo esattissimo*), neočekivano (*lo inaspettato*), iznenadno (*il subito*) i božansko (*il divino*). Petrić zatim dokazuje da se jasno opaža u svakom od navedenih izvora čudesnog da su nevjerovatni (*incredibili*), a nipošto vjerovatni (*credibili*). Nevjerovatno se može smatrati ocem i tvorcem čudesnog, a ne vjerovatno. Samo vjerovatno ne može proizvesti čudesno. To je Petrićeva teza zbog koje polemizira sa suvremenima Castelvotrom i, naročito, Mazzonijem, koji smatraju da je pjesnik dužan obazirati se na ono što je vjerovatno, a u tome su se povelili za Aristotelom. Petrić na kraju knjige pomalo neuvjerljivo i nedosljedno tvrdi da vjerovatno i nevjerovatno miješanjem proizvode čudesno, iako je iz teksta očit primat nevjerovatnog:

»Dakle miješanjem obojega, vjerovatnog i nevjerovatnog, stvara se čudesno, i čudesno neće biti drugo nego sveza u kojoj od nevjerovatnog nastaje vjerovatno ili od vjerovatnog nevjerovatno.«³⁷

32

Ibid., str. 257. – »E questa quqlità noi chiamamo col nome di mirabile. E mirabile intendiamo che sia tutto quello che in altrui o muove, od è a muovere atto maraviglia.«

33

Ibid., str. 260. – »Concludiamo, adunque, che tutte e sette le comunissime proprietà poetiche sono per sua natura maravigliose.«

34

Ibid., str. 284. – »A gran ragione si può dunque concludere che poeta sia il facitore del mirabile in verso, o verseggiato; ovvero il poeta è facitore di concetti in mirabile parlare; o ancora il poeta è facitore di concetti e di parole maravigliose. E da ciò agevol cosa è vedersi che la poesia, sua fattura, sia fattura di concetti e di parole maravigliose e l'altre, ed il poema sia l'opera così fatta, e la poetica sia l'arte, o modo con ragione adoperato per cotai poesie comporre e per cotai poemi.«

35

Ibid., str. 287. – »Conciosia cosa che chi altro che il poeta creò dopo Dio questo mondo? Lino, ed Orfeo, e Pronatide, e Parmenide, ed Empedocle nelle loro *Cosmogonie*, e *Cosmopoiè* e *Protocosmi!* Chi creò tutti i Dei, altri che il poeta Orfeo, Tamira, Euomplio ed Esiodo nello lor *Teogonie?* Chi creò i Titani di nulla, altro che i poeti Tamira, Orfeo, Museo e Melampo; e cose altre così fatte senza fine, chi altri creò di nulla che i poeti?«

36

Ibid., str. 296. – »Adunque il poeta è facitor del mirabile e mirabile facitore.«

37

Ibid., str. 319. – »Adunque il mescolamento di ambedue, credibile ed incredibile, fara la maraviglia, ed il mirabile non altro che un cotale congiugimento, di che di incredibili divengano credibili, o di credibili divengano incredibili.«

Petrić pred kraj sedme knjige smatra to svojim iznašašćem i doprinosom u proučavanju pjesnički čudesnoga, a posebno svoje istraživanje o udaljenim izvorima čudesnog, kojih praktički ima bezbroj, o poredcima i rodovima čudesnog i izvorima vjerojatnog. To je u obliku sjemena pronašao kod Orfeja, kad ovaj pjeva o koralju, pri čemu se oči ne mogu zasititi kontemplacije.

Čudesno je, kaže Petrić u osmoj knjizi, prisutno u poemi isto onako kao što je razum u čovjeku. Kao što je razum forma čovjeka tako je i čudesno forma poezije; kao što je razum prisutan u svim ljudima tako je i čudesno prisutno u svakoj pjesmi. Kao što čovjek zbog razuma nadvisuje sve druge životinje tako i pjesnik zbog čudesnog nadvisuje sve druge pisce; kao što duša prožima svo tijelo i kroza nj rasprostire svoje zrake, tako i čudesno rasipa svoje zrake kroz pjesmu. Pjesma treba sjati sjajem čudesnog. Kao što niti jedan dio ljudskog tijela nije sačinjen bez svrhe i prožet je razumom i duhom, tako ne može biti drukčije nego da svaki dio pjesme dobija svoje poticaje od čudesnog, i to bez obzira da li je pjesma mala ili velika. U svakoj će pjesmi pjesnik nastojati pokazati vrhunac svoje izvrsnosti:

»Tu tajnu, čini nam se, nije naučavao niti otkrio ni jedan naučavatelj poetike i ni jedan od hvatitelja ovoga ili onoga pjesnika.«³⁸

Potom ističe da je čudesno forma i svrha ne samo poezije nego, izgleda, i pjesnika. Čudesno je univerzalna unutarnja svrha ili forma poezije, a čudo (*maraviglia*) njezina vanjska svrha:

»Utvrđimo kao najjistitije da su opće, najsvojstvenije i najbliže svrhe poezije dvije rečene: čudesno i čudo. Ono kao unutarnji i bitni oblik, a ovo kao vanjska posljedica one.«³⁹

Petrić pripisuje sebi u zaslugu to što je on kao nitko od filozofa prije njega između moći spoznavanja i osjećanja postavio treću moć – čuđenje. Prvo je spoznaja, potom čuđenje, a zatim osjećanje.

Treba istaknuti da je prije Petrića o čudesnom pisao Antonio Sebastiano, zvan Minturno. On kaže da, ma o čemu pisao pjesnik, njegova riječ ostaje bez odjeka u duši čitatelja, ako ne pobudi čuđenje. Čudesno treba stvarati svaki pjesnik, a posebno epski pjesnik koji pjeva o herojima:

»Ma o kakvom god licu ili stvari da pjeva epski pjesnik, osjećaji o kojima priča, stihovi i oblici u kojima govori treba da su takvi da bi bio dostojan najviše počasti da izgleda sve čudesno.«⁴⁰

Torquato Tasso u *Discorsi del poema eroico* (Venezia, 1587.) također traži od pjesnika da njegovo pjevanje podjednako izazove doživljaj čudesnog, kako kod neukih tako i učenih. On traži svezu vjerojatnog i čudesnog. Za razliku od Petrića, Tasso stavlja naglasak na vjerojatno. Čudesno postaje vjerojatno ako se ima u vidu Božja svemoć. On, kao i Minturno, očekuje od epskog pjesnika izazivanje čuđenja, te kaže da ni jednoj drugoj vrsti poezije ne priliči toliko izazivanje čuđenja koliko epopeji:

»Kažemo dakle da je herojski spjev oponašanje sjajne radnje, velike i savršene, sačinjen pripovijedajući uzvišenim stihom, sa svrhom da izazove u duši čuđenje i da na taj način zabavi.«⁴¹

Petrić, za razliku od Tassa, ne samo što odbacuje oponašanje u pjesništvu nego traži da čuđenje izazove svaka pjesma i sve vrste pjesništva. Sperone Speroni kaže o čudesnom:

»I kažem da je radi zabave potrebno da pjesnik pjeva o čudesnom, moć je koja silazi u priče, koje sve osjećaju čudesno, zabavljaju naš duh. Istina također zabavlja, jer je veliko zadovoljstvo znati, ali izmišljena priča zabavlja novinom i čudesnim.«⁴²

4.4. Zazivanje Muza

Petrić u *La deca plastica* i *La deca dogmatica universale* raspravlja o mnoštvu drugih poetičkih tema: pjesničkome izmišljanju (*finzione*), priči (*favola*), alegoriji, poetskome liku (*persona*), poetskoj akciji, strasti, predmetima, invenciji, dijelovima pjesme, itd., pa tako i o zazivanju Muza. Potrebno je osvrnuti se na tu temu, jer je kroz nju nazočno božanstvo u poeziji, ali ne treba izgubiti iz vida da je božansko prisutno barem usputno i u većini navedenih tema ovih dviju dekada. Kao što je poezija nastala inspirirana od Apolonova duha pri proricanju u stihovima u proročištu u Delfima, tako je zasigurno u tim okolnostima došlo i do običaja zazivanja Muzâ. Tko je i kada to prvi učinio ne zna se sigurno i postoje razne pretpostavke, tvrdi Petrić. Pjesnici su bili djeca božanstva, njegovi pomagači, tumači, proroci i svećenici. Odatle je u njima i u drugima nastalo najprije divljenje (*l'ammirazione*), od divljenja uvažavanje (*la riverenza*), od uvažavanja odanost (*divozione*), od odanosti molitva (*la preghiera*) i upućivanje molbi za pomoć u pjevanju, tj. običaj zazivanja Muza. Najstarije spomene zazivanja Muza nalazimo kod Orfeja, koji to čini često i na razne načine, iako ima i njegovih pjesama u kojima ne zaziva Muze niti Apolona. Neki zaziv stavljaju na početak pjesme, neki u sredinu. U zazivanju Muza neki su pjesnici u antici i u novije doba krivo postupali. Petrić posebno ističe Danteovu pogrešku kada u raju zaziva Apolona i miješa priču o njemu s kršćanskom istinom. Sličnu grešku miješanja svetog i profanog čini i Tasso. No, Petrić kaže da on ne želi negirati mogućnost da se Muze zazivaju na novi način, ali ne više kao boginje, a ni Apolona kao boga, jer je njegova božanstvenost posve ugasla. Zazivanje je danas dopustivo tek u kontekstu spominjanja Muza kao inteligencija i nebeskih umova.

4.5. Sveta poezija

Sveta poezija predmet je šeste dekade, predzadnje *La deca sacra* i zadnje *La deca semisacra*. Na početku prve knjige o proroštvima *De' cresmi*, *La deca sacra*, Petrić se najprije zahvaljuje Bogu na pomoći što je otplovio sa široke pučine, gdje je istraživao opsežne i tegobne probleme koji pripadaju poetskom umijeću, te će sada prijeći na pojedinačne rodove i vrste poezije. Prvi od svih rodova pjesništva po dostojanstvu, materiji, prirodi i vremenu

38

Ibid., str. 330. – »... o quale secreto a noi pare che niuno insegnatore de poetica, o niuno de' lodatori di questo o di quel poeta, habbia fino a qui nè conosciuto, nè scoperto.«

39

Ibid., str. 344. – »Stabiliscasi adunque per verissimo che universali e propri e prossimi fini di poesia sono i due sudetti: mirabile e maraviglia. Quello come forma intrunseca ed essenziale, e questa come effetto estrinseco di quello.«

40

Antonio Minturno, *L'arte Poetica*, Napoli 1725. – »Ma di qualunque persona l'Epico si veste, o qualunque cosa egli narri, a ciascuna persona, ed a ciascuna cosa le parole, i sentimenti, i versi, e le forme del dire adotta si bene, che degno de sommo onnore, e miracoloso appare«, str. 41.

41

Torquato Tasso, *Prose*, Rizzoli & C., Milano/Roma 1935. – »Diremo dunque che il poema eroico sia imitazione d'azione illustre, grande e perfetta, fatta, narando con altissimo verso, a fine di muover gli animi con la maraviglia, e di giovare in questa guisa«, str. 334.

42

Sperone Speroni, *Opere*, Venezia 1740. – »E dico, che proposto il poeta di trattar cosa maravigliosa per diletta; forse e che egli discenda alle favole, le quqli tutte sentono del meraviglioso e diletatano il nostro intelletto. La verita anche ella diletta, perche gran diletto e il sapere: ma la favola finta diletta per la novita e maraviglia«, sv. V, str. 522.

nastanka jest proročki rod. Petrić donosi kratku povijest proročke poezije, slično prvoj knjizi *La decia istoriale*, da bi podsjetio na starinu i nastanak ove poezije kod Kaldejaca, Arapa, Grka, Latina i Hebreja.

»Sada se čini da ne može biti sumnje (osim kod aristotelovaca koji, rekao bih ludo, pripisuju proroštvo melankoličnoj tjelesnoj tekućini) da proricanje ne može biti puko ljudsko djelo, već da premašuje svaku moć našeg uma, te se može reći da dolazi od božjeg utjecaja.«⁴³

Petrić se poziva na autoritet Svetih učitelja i Svete crkve, kada kaže da su proroci Staroga zavjeta bili ispunjeni Duhom svetim kad su predviđali buduće događaje. Za grčka proročišta, isti Sveti učitelji smatraju da su nastala pod utjecajem kakovog demona. Stoga, kaže Petrić, kao dobri katolici, poslušni autoritetu, možemo zaključiti da su proroštva proizašla iz Duha svetoga ili svetih anđela, ili od zlih anđela, ali svi proizlaze od nadljudske moći koja nas prosvjetljava novim sjajem da vidimo stvari koje sami po sebi ne bi vidjeli. To viđenje, prema Petriću, ne odnosi se samo na buduće nego i na ono što ne znamo ili o čemu dvojimo u prošlosti i sadašnjosti. Pjesniku u stvaranju te poezije niti najmanje ne pomaže ni umijeće ni njegov um, već duh. Ne može se poricati da je riječ o poeziji zato što je u proroštvima najvećma prisutno čudesno i izmišljanje, a to su bitna svojstva poezije. Nitko ne može posumnjati da je proroštvo sačinjeno od čudesnoga, jer postoje brojni paradoksi; novo, veliko, nadprirodno, nadvisuje ljudske moći bilo božanskim utjecajem ili nečim nama nepoznatim. Dok su grčka proročišta prorokovala odgovarajući, Duh sveti je prorokovao pišući i govoreći. Zagonetnost je karakteristika proroštava. Petrić nalazi nedostatnima objašnjenja proročke zagonetnosti, koju naučava Aristotel kada govori o tri vrste metafore. Isto tako, ni Castelvetro ne objašnjava svekoliku zagonetnost proroštava. Zagonetnost proroštava proizlazi iz pjesničkog izmišljanja, ili se tiče izmišljanja, stoga su proroštva poetska i daju ovom rodu tu drugu bitnu poetsku formu za koju je već rečeno da je izmišljanje (*la finzione*). Kad je riječ o čudesnosti proročke poezije treba podsjetiti da, ukoliko se ništa ne može znati o nečemu, tada ne može nastati ni čuđenje. Ono se sastoji od vjerojatnog i nevjerojatnog – stvari dijelom poznatih, a dijelom nepoznatih, a ne od onih koje su potpuno nepoznate. Stoga je ovaj rod posve pjesnički, ovisan o božanskoj inspiraciji, a ne o našem htijenju i moći. Pjesnici katkada u svojim djelima izmišljaju proricanja. Tako su radili npr. Vergilije i Ariosto, no to treba razlikovati od prorokovanja Mojsija ili Ezekijela i drugih proroka, jer oni proriču po duhu koji u njih silazi, te djeluju tako da obrazlažu ono što sam prorok niti zna niti opaža.

Analizirajući antičke pisce, kada pišu o pohvalnoj poeziji, Petrić zaključuje da se pojmovi himan Bogu (*lo inno*), pohvalnica (*lo encomio*) i pohvale slavnih djela (*epono*) rabe u različitim značenjima, te kaže da će im kao rodni pojam staviti pohvalu (*la laude*), koju dijeli na tri vrste: 1. Himne (*lo inno*) koje u skladu sa svojim najstarijim antičkim značenjem pridaju Bogu; 2. Pohvala (*lo encomio*) koja pripada čovjeku i svemu drugom što nije božansko; 3. Blagoslivljanje (*lo macarsimo*) koje može pripadati i Bogu i drugim bićima. Hvaliti se mogu bića prema poretku od nižeg prema višem: ona bez duše, bića s dušom, životinje, čovjek, heroji i Bog. Svrha je pohvale ukazati na veličinu vrline bića koje se hvali, a pokude ukazati na nedostatak onoga što bi biće trebalo imati, a nema.. Pohvala treba biti istinita. Njezina poetska svrha jest pobuditi čuđenje. Vrsnost, uzvišenost (*la eccellenza*) bilo koje stvari, bilo koje vrste, pripadni je i najbliži predmet pohvale. Ona se očituje u slavljenju nutrine/bitnosti slavljeno, čina ili učinaka. Ukoliko su ti

učinci dobri, kao što je i izvor iz kojeg nastaju, oni rezultiraju blaženstvom (*il macarismo*) i sretnim življenjem – ne srećom shvaćenom kao sretnom prigodom (*lo eudemonismo*). Poetsko hvaljenje takvo je da se nižem rodu daju svojstva višega: tako se stvarima bez duše daju svojstva stvari s dušom, životinji se pripisuju ljudske osobine, ljudima heroja, a herojima boga, pa tako nastaje nevjerovatno, a to je sastavni dio čudesnog. Katkad se dešava kod pjesnika da se ne drže ove postupnosti, već je preskaču, pa npr. biljka dobiva svojstvo čovjeka (govoreći grm) i tada nastaje nemoguće.

Pošto je raspravio pohvalu, Petrić prelazi na izlaganje himničke poezije i njezinih podvrsta. To je predmet treće, četvrte i pete knjige šeste dekade. Najstarija i prva oznaka himne jest pohvala bogova. Petrić kaže da, iako Aristotel kaže za himne da su najstariji oblici poezije, o njima ništa ne govori. Zbog toga su se za njim povelili i moderni poetičari i nisu je ubrojili u poeziju pored tragedije, komedije i herojske epske poezije. Oni kao utilitaristi prihvaćaju samo one vrste poezije koje pridonose poboljšanju građanskog života. To je, prema njima, svrha poezije, što Petrić oštro odbacuje. Nakon profetičke, himnička poezija najstarija je i prisutna je kod svih starih naroda: Grka, Feničana, Egipćana, Hebreja i drugih. Himnička poezija nastala je, kaže Petrić citirajući Strabona, u prigodi prinošenja žrtava bogovima pri radosnim zabavama, bilo sa ili bez mističkog zanosa i entuzijazma, bilo s glazbom ili bez nje, ili u predstavama, već kako nalaže priroda prigode. U takvim stanjima ljudi se suobličavaju bozima, jer čine drugima dobro. Tada su sretni, uzdižu se nad svakodnevnim i slave. Isto je tako kad filozofiraju i izvode glazbu. Pitagora i Platon rekli su da je glazba filozofija i da je svijet stvoren glazbom. Svaku glazbu smatrali su božjim djelom. Dobre običaje i navike pripisivali su glazbi jer oni, kao svaka uređenost i pravilnost našeg duha, čine da smo bliže Bogu. Raznoliki oblici prinošenja žrtava uvijek su praćeni pjevanjem himni, riječima složenim u stihove. Žrtvovanje je uključivalo pojam žrtvovanje riječju (*sacrifici di parole*). Orfej je pjevao himne da bi hvalio božanstvo, ili molio za neko dobročinstvo. Kod Grka nema, kao kod Hebreja i kršćana, himni u kojima se ispovijedaju grijesi i moli Boga za oprost. Davidovi psalmi – koji su pohvalni, molbeni, zahvalni ili ispovijedanja grijeha – nisu drugo nego himne koji su se pjevale uz zvuke glazbala. Taj običaj preuzele su istočna i zapadna Crkva. Himne mogu slaviti Božju bit, mudrost ili djela. Najbolje je slaviti bit Boga, jer ona obuhvaća sve drugo: supstancu, kvalitet, moć, mudrost, volju koja je dobra, pravednost, djela i posljedice. Takve su himne Orfejeve, himnodija Merkurijeve, Davidove hvale i aleluja, Himne Grgura iz Nise, Muzeja, Tamire, Panfa i Sibile.

Predmet šeste knjige jest natjecateljska poezija, sedme procesijska, osme gozbeno, devete orgijastička.

U desetoj knjizi općenito se izlaže o božanskoj poeziji, koja se ne svrstava pod neku od spomenutih vrsta. U skladu s Longinovom tezom da je sve natprirodno čudesno, te Plutarhovom da je sve božansko čudesno, i pjevanje o bogovima nosi sa sobom čudesno. Prema pojmu o Bogu koji je urođen svim ljudima, bogovi su besmrtni, mogu i znaju sve, predviđaju svojom dobrotom spas svijeta i ljudi, djeluju na način nama nepojmljiv. Poprimaju likove mo-

gućeg, istinitog, nalik istini i vjerojatnog. Uzrokuju da u nama nastaje čuđenje. Pjesnici koji pripovijedaju o božanskom kao čudesnom žele svojim pripovijedanjem pokazati da imaju snagu stvaranja ni iz čega ili iz malog u veliko. Pjesnici pjevaju na četiri moguća načina: 1. otvoreno, bez zagonetki i alegorija (tako pjevaju Orfej i Gerolamo Vida u himni Bogu sinu, ocu i Duhu svetomu, koji su najčudesnije prema predmetu); 2. uporabom zagonetke i alegorije, vela (Zoroaster, proroci Starog zavjeta i Apokalipsa); 3. pričanjem, ali bez alegorije (prve dvije Homerove himne) i 4. s pričom i alegorijom.

U staroj grčkoj poeziji treba vidjeti skrivenu i uzvišenu nauku o božanskom i o prirodi, kaže Petrić. Platon ih je preuzeo najvećim dijelom i dao im lik istine. Sirijan i Proklo mnogim svojim djelima pokazali su da su jedna jedinstvena filozofija i orfičke teologija i filozofija i Platonova i Pitagorina filozofija. Prema Suidi, kaže Petrić, Proklo je pisao da se ne stvara teologija bez božanske inspiracije. O pravom Bogu čovjek ne bi mogao govoriti, a da ga Bog ne prosvjetli istinom. Tako su činili Sirijan, Jamblih, Plotin, Pitagora, Merkurije i Zoroaster u onim djelovima u kojima su se dotakli istine o istinskom Bogu.

»Jer je sve to bio jedan isti niz jedne iste teologije, malim dijelom različite od naše katoličke vjere, kao što se pripremamo na drugom mjestu u potpunosti pokazati, da je Bog davalac svih dobara koje će nam dati svjetlo i život.«⁴⁴

Ovo je mjesto važno zbog tri razloga. Prvi je što Petrić najavljuje svoje glavno djelo *Novu sveopću filozofiju* u kojoj će iznijeti svoju teologiju koje je srž, kako smo već rekli, da je Bog Dobro i da od njega proizlazi svjetlo i život. Drugo, kako će u tome djelu pokušati dokazati uskladivost nauka drevne mudrosti i katoličke teologije. Treći je bitan razlog u tome što je Petrić iste teze zastupao u svom poznatom djelu *Discussiones peripateticae*, iako se ovdje na njega ne poziva. Petrić upozorava da je pogrešna Averoesova teza o Aristotelu kao utemeljitelju teologije, te podsjeća da je teologa bilo ne samo među Kaldejcima, Hebrejima i Egipćanima nego i među Aristotelovim Grcima: Lin, Orfej, Muzej, Hesiod, Homer, Epimenid, Palefato Atenjanin, Aristej:

»... i drugih ne mali broj koji su pisali kozmogonije ili teogonije koje su bile poetsko filozofiranje o bogovima mnogo prije Aristotelova doba, a nasljednici su teologa Ksenofon, Parmenid, Zenon, Meliso, Pitagora i sam Platon.«⁴⁵

Sličnu tezu zastupa Petrić u trećem svesku prve knjige *Discussiones* kada govori o razlici između Aristotela i starih teologa:

»Stara teologija iznošena je u obliku priče, započeta je sa Zoroasterom, primljena od Egipćana, preuzeta je od Orfeja. Nakon Orfeja bila je prihvaćena od mnogih Grka od kojih su nama preostali Homer i Hesiod.«⁴⁶

Mihaela Girardi Karšulin, interpretirajući Petrića, o ovoj temi kaže:

»Na temelju te predožbe o mitskom nastanku znanosti i novoplatońskično-gnostičke ideje o nadnaravnom porijeklu znanja koje je dar bogova, a ne rezultat ljudskoga domišljanja, te shvaćanja da je mudrost – znanje – znanost samo na izvoru čista i vrhunska, a da je od kvarenja može sačuvati samo tajnovitost, odnosno isključiva dostupnost posvećenima, malobrojnim – pobija Petrić Aristotelovu kritiku predsokratovaca.«⁴⁷

Možemo dodati da Petrić isto tako zastupa i tezu o nadnaravnom, božanskom porijeklu poezije.

4.6. Polusveta poezija

Petrić slikovito uspoređuje svetu i polusvetu poeziju, pa kaže da je srž i kora svete poezije božanska, dok je polusveta poezija ona koja je dijelom božanska, a dijelom sveta. Polusvetu poeziju dijeli na onu u kojoj je pomiješano: 1. božansko i prirodno, 2. božansko i ljudsko i 3. božansko, ljudsko i prirodno. Iz ove podjele isključena je, dakle, sva ona poezija koja pjeva samo o prirodnom, ili samo o ljudskom, ili o oboma zajedno. U polusvetoj poeziji, kao i u svetoj, pjesnik pjeva na četiri moguća načina: 1. otvoreno, 2. sa zagonetkom i alegorijom, 3. s fabulom bez alegorije i 4. s fabulom i alegorijom. I za ovu vrstu poezije, kao i za svetu, kaže Petrić da je čudesna u najvećoj mjeri. Petrić podsjeća da je argumentacijom »oborio na zemlju« imitaciju kao univerzalni oblik poezije, te da je pokazao kako je ona karakteristična samo za scensku, prikazivačku poeziju. Iz tog krivog nauka proizlazi da ne bi bila poezija ona koja pjeva o prirodi, kao što su Empedoklove poeme, Lukrecijev spjev *O prirodi stvari* i slična djela antičkih pisaca. No, ako se polazi od čudnog kao istinske osnove poezije, koje čini vjerojatno nevjerojatnim ili nevjerojatno vjerojatnim, tad je svako takvo u stihovima sačinjeno djelo poezija. Iz toga proizlazi da je Empedoklo pjesnik, kao što je pokazano u drugoj dekadi, kao i svi oni koji o prirodi pjevaju u alegoriji i mistično.

Orfejeve *Gemme* su Petriću primjer polusvete prirodne poezije. Čudesna je ta poezija kad Orfej pjeva o darovima koji su skriveni smrtnicima ako ne žive pobožno, mudro i dobro. Čudesno je Vergilijevo pjevanje o životu na selu i o pčelama koje žive u savršeno vođenim zajednicama. I sam Aristotel priznaje da su te stvari čudesne. To je, dakle, poezija. Manilova astronomska poema je čudesna. Isto tako je čudesna Pontanova poezija o nebu svojim predmetom, oblikom i pričom, pa čak i Fracastorova o francuskoj bolesti-sifilisu!

»Ako, dakle, oponašanje ne služi u poeziji po sebi samom, nego samo ako je obojeno čudesnim, tko ne vidi da čudno čini poeziju poezijom. Ako je to istinito u zadnjoj i najnižoj kakve su ljudske stvari, koliko li će to biti još više istinito u dva najuzvišenija predmeta: prirodnom i božanskom.«⁴⁸

Čudesna je i poezija koja poučava o prirodi, o kojoj Petrić govori u četvrtoj knjizi zadnje dekade. Takova je Empedoklova poema koju je kao istinsku

44

Ibid., str. 372. – »Perciocchè questa fu tutto un continuato filo della medesima teologia in poche cose dalla Cattolica nostra fede differente, sì come altrove a pieno, se Dio dator di tutti i beni ci darà lume e vita, ci appaparecchiamo di dimostrare.«

45

Franciscus Patricius, *Discussione Peripateticae*, Böhlau Verlag, Köln/Weimar/Wien 1999., (Nachdruck der vierbändige Ausgabe, Basel 1581.), str. 209. – »... alios non paucos, qui vel cosmogoniam, vel Theogoniam conscripserunt vel fuerunt poeetice de Dijs philosophati, multis ante Aristotelem seculis. Sed & Xenophanem, & Parmenidem, & Zenonem, & Melisum, & Pythagoram, totamq; eius successionem, & Platonem ipsum Theologos fuisse ostenderemus.«

46

Ibid., str. 293. – »Theologiam illam per fabulas tradendi morem, a Zoroastrem inceptum: ab Aegyptiis acceptum, ab Orpheo receptum. Post Orpheum multi alii apud Graecos sunt prosecuti: ex quorum numero soli nobis supersunt, Hesiodus atque Homerus.«

47

Mihaela Girardi Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića*, Odjel za povijest filozofije Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta, Zagreb 1988., str. 103.

48

Ibid., str. 400. – »Ora, se la imitazione a poesia nonsreve per se stessa, ma solo quando ella è del mirabile colorata, chi non vede che il mirabile la fa essere poesia, e se ciò è vero nell'ultima e infima materia, che sono l'umane cose, quanto più vero sarà nelle materie due più sublimi, naturale e divina!«

poeziju Petrić obranio u drugoj dekadi. Petrić kaže da ta poezija zaslužuje biti stavljena na tron polusvete poezije. Niže do nje smješta Linovu kozmogoniju. Iako svi pjesnici neće uspjeti da se svatko čudi, ipak je pjesnik dužan učiniti čudesnim svaki predmet kojim se bavi, pa bilo to nebo u svojoj veličanstvenosti, ljepoti i vječnosti, ili nešto mnogo neznatnije – kao otoci, stijene, ptice, biljke, vulkani, itd.

Čudesna je polusveta poezija koje su predmet razna umijeća (*poemi d'arti*). I ovdje je za Petrića prvak Orfej sa svojom poezijom o raznim poslovima i danima kada se ti poslovi obavljaju. Hesiod je za Petrića samo Orfejev veliki oponašatelj. Za ovu Orfejevu i Hesiodovu poeziju, reći ćemo, kaže Petrić, suprotno nauku tvrdokornih aristotelovaca, da su uistinu čudesni pjesnici u tim svojim djelima, kako po predmetu, tako i po čudesnosti svoje invencije i priče. Petrić, vrednujući ove pjesnike, kaže da koliko je Orfej veći od Hesioda, za toliko je Hesiod veći od Vergilija, kako po božanstvenosti predmeta tako i po fabuli, dok su Ovidijeva i Vidova *Poetika* pjesnički bezvrijedne, jer u njima nema ništa pjesničkog osim stiha!

O moralnom pjesništvu Petrić piše u šestoj knjizi. On tvrdi da je ovu vrstu poezije pronašao Muzej, učenik Orfejev. Na njega su se ugledali mnogi zakonodavci: Euomplio, Drakon, Kleobul, Periandar, Pitak, Tritej i drugi. Svi oni imaju za predmet građanski zakon, moralne izreke i nagovore na dobre običaje. To je poezija, jer ima u sebi čudesno koje uobličava svekoliku poeziju. Ova je poezija, po svom predmetu, čudesna zato što čudenjem ne nastaje samo prirodna filozofija nego i praktična filozofija (*attiva filosofia*) koja se sastoji u dobrom vođenju poslova države, građanskom životu i običajima. Ni u njoj ne manjka izmišljanja.

Dok je u prethodnoj knjizi govorio o poeziji koje je predmet ovozemaljska sreća, dotle je u sedmoj knjizi riječ o blaženstvima vječnoga života. Petriću je najbolji primjer biblijska knjiga o Jobu. Čudesna je ona po svom predmetu: padu iz sreće u nesreću bez svoje krivnje. Čudesan je razgovor među prijateljima i pohvale Božjoj dobroti, pravednosti, mudrosti, moći i veličini. Čudesna je nada u vječnu pravdu u bijedi. Ništa manje nije čudesna nedužnost pjesnikova, njegove nezaslužene muke, kao i nepoznavanje njihova skrivenog uzroka. Čudesna je na isti način Salomonova i Davidova poezija. Takva je i kršćanska poezija Grka Eudocia, Nonna, Grgura Nazijanina, a među Latinima poezija Aussonija, Laktancija, Vittorina i drugih. U novije doba tako pjeva Fracastoro u *Giosefu*, Vida u *Cristiadi*. Petrić kaže da je od ove vrste poezije lijepa iznad svake mjere Petrarkina *Vergine bella*, a najčudesniji su njegovi stihovi *Trionfo della Divinità*.

U devetoj knjizi Petrić piše o genealoškoj poeziji. Takva je Hesiodova *Teogonija*, ali i pjesme o pojedinim obiteljima, gradovima pokrajinama.

U zadnjoj, desetoj knjizi ove dekade i čitave *Poetike*, Petrić raspravlja o povijesnoj poeziji, pa kaže kako se u njegovo vrijeme diglo mnogo graje i dilemâ o odnosu pjesništva i poezije. Za njega nema nikakove dvojbe da poezija i povijest mogu ići zajedno. Homer je u svoja dva velika spjeva i povjesničar i pjesnik, a mnogi su to s uspjehom činili i nakon njega, stroga se Petrić pita

»...zašto su moderni naši naučavatelji poetike istjerali povijest iz poezije?«,⁴⁹

i ostavili je postrance od poezije kad je u njoj prisutno čudesno? Razlog je njihovo insistiranje na oponašanju i vjerojatnom. Time su zapali u zabludu od koje je nastala samo šteta.

5. Zaključak

Petrić je pisao *Poetiku* osamdesetih godina šesnaestog stoljeća dok je Aristotelova *Poetika* postala šire poznata početkom tog stoljeća. Pisci poetikâ u Italiji bili su u tom razdoblju pod snažnim utjecajem Aristotela. U tom kontekstu treba razumjeti kritičku komponentu ovoga Petrićeva djela. Tako možemo reći da *Poetika*, zajedno s *Peripatetičkim raspravama*, čini zaokruženi sustav kritičkog preispitivanja Aristotela i aristotelizma Petrićeva vremena. Središnje su kategorije Aristotelove teorije pjesništva oponašanje i vjerojatno, a Petrićeve čudesno i stvaranje. Petrić je ovdje iznio egzemplarnu renesansnu obranu pjesništva. To je postigao najprije time što poziciju razumijeva kao roditeljicu svekolike duhovnosti i znanosti, pa tako i filozofije, te time što je oslobađa služenja bilo kakvim unaprijed postavljenim utilitarnim svrhama kao što su zabava, pouka, a ponajmanje isprazna slava. Petrić do svojih generalizacija dolazi induktivnim putem na osnovi analize goleme konkretne povijesne građe. Ta mu građa služi kao uporište za pobijanje protivničkih teza. Tek nakon toga prelazi na izlaganje svog nauka o pjesništvu, kojega je središnja kategorija čudesno. Božanske karakteristike pjesništva Petrić obrazlaže najprije tako što mišljenje o Bogu i pjesništvu sagledava u njihovu iskonskom jedinstvu, a ne suprotstavljenosti. Porijeklo poezije i božanske proročke riječi nije, kako obrazlaže Petrić, u nečem ovozemaljskom (kao što je to prema Aristotelu melankolična tjelesna tekućina ili možda podzemna isparavanja u proročištima). Poezija je nastala, kao i proroštva, u svetom zanosu. To je karakteristični stav platonički orijentiranih poetika. Pjesnici su svećenici i proroci božanstva, odnosno Muza. Svih sedam bitnih svojstava poezije koja se, kako kaže Petrić, nalaze u svakom pjesničkom rodu, svakoj pjesmi i svakom dijelu pjesme – božanska su prema svojim bitnim karakteristikama, a to su: zagonetnost, raznolikost, uvećavanje, milina, neobičan govor, stih i pjevanje. Sve njih Petrić objedinjuje pod pojmom čudsnog. Božanska poezija nastala je prije svih, pa je time i najdostojanstveniji poetski rod, jer je nastala prije poezije koja pjeva o prirodnim ili ljudskim stvarima. Poezija je nastala kao znak božanske milosti prema čovjeku. U tome je Petrić suglasan s Platonom. Sve što je božansko čudesno je, pa i poezija. Kategorija čudsnog omogućuje Petriću obuhvatiti sve moguće vrste pjesništva u čvrsto sustavno jedinstvo. To nije polazilo za rukom njegovim suvremenicima, čak i kad su priznavali važnost čudsnog za pjesništvo, jer su na osnovi unaprijed postavljenih kriterija, koji su strani biti poezije, uvijek izostavljali neke rodove iz pjesništva. Iz njegova proučavanja nije izostavljena ni jedna vrsta poezije.

Petrić je još uvijek iznimno aktualan svojim naukom o čudsnom kao biti poezije. Naime, protjerivanjem čudsnog iz svih sfera života, kulture i duha, pa i iz poezije, nastaje u naše doba raščarani svijet, bez čudsnog, ali raste opasnost da mjesto čudsnog zauzme ono čudovišno. Čudesno pjevaju pjesnici i danas, makar više i ne zazivaju Muze. Kategorijom čudsnog možemo najbolje objasniti mnoge fenomene suvremene umjetnosti i književnosti.⁵⁰

49

Ibid. – »... perchè viene da' moderni nostri poetici insegnatori la istoria dalla poesia scacciata?«.

50

Nije slučajno za kategorijom čudsnog posegnuo Branimir Donat, kad piše o Hrvatskoj fantastičnoj prozi. Nemoguće se javlja

kao remetilački faktor stabilnog poretka stvari. Donat ukazuje na stvaralačku i negirajuću dimenziju takve literature: »Ovdje se čudesno i fantastično javlja kao kritika svakodnevnog, trivijalnog, mehaničkog življenja.« – Branimir Donat, »Zrcalo čudsnog«, *Forum*, JAZU, XV, Zagreb 1976., str. 304.

Čovjek ne može biti, a da sam sebe ne nadilazi i prevladava i nigdje mu to tako dobro ne uspijeva kao u pjesništvu.

Povezivanje svjetovnog i božanskog i povratak čovjeka Bogu – to je Petrićeva namjera. U poeziji, a za Petrića je ona nedjeljiva od glazbe, čovjek se združuje s Bogom. Možda njegovu osnovnu namjeru u *Poetici* najbolje iskazuje misao Grgura iz Nise:

»Božja je volja da tvoj život bude psalam – pjesma koja Zemlji ne uzvraća bukom, već dopušta da se čisto i jasno razabere pjevanje Neba.«⁵¹

Tu je odgovor na njegovu insistiranje na božanstvenosti poezije. Kroz nju se Bog očituje ljudima, njome čovjek slavi Boga, prevladava svaku uskoću i stiješnjenost, spoznaje istinsku radost, združuje se u istinsku zajednicu s drugim ljudima i suobličava Bogu.

Mladen Živković

The Divine in Petrić's *Poetics*

The works of Frane Petrić have been studied intensively in Croatia and abroad in the last decades. Petrić does not stop to amaze us with his great erudition. All the themes he wrote about – beginning with his juvenile works and taking its mature shape in *Nova de Universis Philosophia* – were studied systematically and in opposition to authorities and contemporaries. This also applies to his *Poetics*. That huge work is not fully presented in this article, but, instead, it's one aspect have been investigated.

This work is considered to be a specific defense of poetry, which has been taken by Petrić's unbreakable connection and joining together poetic and divine, which has the *miracle* as their common. In reading this work, we could not help but to be amazed over the quantity of issues it elaborates. Even more amazing is the clarity of Petrić's language in most complicated themes, as well as the impression that in front of us we have a book which can say a lot to contemporary scholars of poetics and aesthetics.

51

Alfred Mitterhofer, »Uz teologiju glazbe«, *Kršćanska sadašnjost* 42, Zagreb 1981., str. 25.